

Qafqazda slamn mhkm dayaqlar zrind tkkl tapmasn sbllri

Xilaftin hakimiyyatini qbul edn haliy yaamaq, mlkiyyt v din, inanc azadl vd olunurdu. Digr trfdn Bizans v Sasani arasnda onilliklr boyu davam edn mhariblrin, xzrlrin v digr kri xalqlarn mtmadi hcumlarinn blg iqtisadiyyatn ziftmisi, regionda bir-birini vz edn siyasi gclrin frqli din, mzhb mnsublarna qar tzyiqi uzunmddtli mharib raitindn bezmi halinin mslman ordularna xilaskar gzyl .baxmasna sbb olmurdu

mumi mddalarn Qurandan alan v insan hyatnn toxunulmazl konsepsiyasnn ttbiqi d fthlr zaman yerli halinin yeni yaranan dinin mnsublarna qar msbt fikir formaladrlmasnda mhm rol oynamdr. Hl slam fthlrinin balancnda, byk slam Peymbri (s) v digr slam rhbrlri cihada gedn dylr dinc halinin qorunmas v traf mhitin mhafizsin dair taprqlar vermidi. Bu mr gr uaqlar, qadnlar v yal insanlar ldrimmlı, meyv aaclar ksilmmlı, qida ehtiyacnn tmini xaricind byk v kiik ba heyvanlar tlf edilmmlı, monastrlarda ibadt kiln insanlara .toxunulmamal idi

.Btn bunlar fthlr snasnda balanm mqavil mtnlrind d z ksini taprd

Qafqaz xalqlar il balanm mqavillrin byk ksriyytind haliy slam dvltnin tbsi sifti il yanama v mlkiyyt hququ kimi sas insani hquqlar il yana, din v inanc azadlnn da tmin olundu, z mbdlrind dini ayin v mrasimlrı srbst kild icra etmk hququnun toxunulmazl xsusi olaraq vurulanrd. Bu fakt Qafqazn fthind Dbil xalq il balanm mqavilnin rtrind d z ksini tapb: "Blgnin xristian, mcusi, yhudi halisin can v mlkiyyt azadl verilir. Kilsrlin, mbdlrin, hrlrin v qala divararinn toxunulmazl tmin olunur". Digr trfdn, bu mqavillrin bir oxunda uaq, qadn, xst, fqir-fqra kimi xsusi qay v dsty ehtiyac olan zif insan qruplar il yana, zlrini ibadt hsr etmi din xadimlrinin d cizy rtindn azad edilmsi qeyd olunmaqla yerli xalqn inanclarına .hrmt v hssasqla yanamas da halinin slama rbt bslmsin tsir edirdi

Yuxarda qeyd etdiyimiz fikri tsdiqlyn digr fakt Hbib ibn Mslmnin tflisliir verdiyi "Mdafı frman"dr (siqelidir). Hmin mqavilnin birinci bndind qeyd edilir: "rblr (mslmanlar mllif.) Kartli halisinin dinin toxunmayacaq, lakin kims knll kild slam dinini qbul ets, o, rblrin ".qarda hesab olunacaq

Btn bunlar slamn dnyada, xsusn Qafqazda yaylmasnda mcburi mslmanladrma prosesinin hyata keirilmdiyini gstrir. He bir tarixi sas olmayan "qlnc mslman" termini il laqli hl tn srin vllrind mhur ingilis rqnas De Lacy Olearı slam hakimiyytindki xalqarn qlnc gcn mslmanladrld fikrinin tnqidin hsr etdiyi "Yollar ayrncnda slam" adl kitabnda bel deyirdi: "Tarix gstrir ki, tssbke mslmanlarn dnyan badan-baa dolaaraq fth etdiklri yerlrin xalqlarna slam qlnc gcn qbul etdirdiklrin dair fsan tarixilrin indiydk tkrarladqlar n fantastik cfng miflrdn biridir". Filip Hitti "rb tarixi" adl kitabnda slam fthlri snasnda mslmanlarn bir lind Quran, digr lind qlncla dini mcburi kild yaydqlarna dair xristian .mlliflrinin iddialarinn hqiqtdn uzaq olduunu gstrir

mumilikd slam fthlri xilaftin razisinin genilndirilmsi mqsdı dayrdsda da, fth olunan blgrin halisini xilaftin tbsin evirmkl kifaytlnir, yerlirin zorla mslmanladrlmas prosesini is n qarya mqsd qoymudu, n d bunu tcrbd realladrrd. Bu, bir trfdn nzri olaraq dind mcburiyyt olmadna dair slamn mumi prinsipin v "kitab hli" statusu altnda digr din mnsublarna verdiyi tblik hququna bal idis, digr trfdn sni kild mslmanlarn saynn artrlmas nticsind cmiyytd qeyri-smimi mhitin yaradaca mnfi nticlrnd uzaq qalmaqla da laqli idi. Bunun tbii

nticsi olaraq Suriyadan imali Afrikaya, Balkan yarmadasndan spaniyayadk uzun srir mslmanlarn hakimiyytind qalm blglrd bu gn d xristian v yhudi halinin varl, fth olunan .yerlrd halinin din seimind srbst qald hqiqtinin danlmaz sbutudur

lbtt, xilaft ordular fth olunan blglrin halisinin zorla mslmanladrmamaqla yana, sla onlarn .slam semsin laqeyd d deyildir

ksin, fthlr zaman yerli haliy tklif olunan seimdn birincisi mhz yerli xalqn z azad iradsi il slam qbul etmsi idi ki, ilk df "cizy aysi" adlandrlan "Tvb" sursinin 29-cu Ahlibeyt.ge - aysi il miladi 630-cu ild Tbuk dy snasnda fthlrin d qalc prinsipin evrildi. Ziyad ibn Cz l-Zbeydinin 642-ci ild sgndriyynin fthi snasnda ahidi olduu hadis, mumiytyl, slam fthlrind mslmanlarn yerli halinin din v inanrna mdaxilnin rivsini gstrmsi baxmndan mhmdr: "Fth snasnda limiz ken misirli sirlrl bir yerd topladq, xristianlar da gldir. Biz hr bir sir slam semk v yaxud xristianlqda qalmaq seimini tklif edirdik. Onlardan hanssa slam send fth zamandakndan daha yxsk ssl tkbir ("Allahu-kbr") deyrk o xsi z sramza qbul edirdik, xristianl senlr olanda da xristianlar hayqraraq onu z trflrin keirirdir. Biz hmin xsl cizy .mqavils balayrdq, lakin o qdr myus olurduq ki, sanki aramzdan biri onlarn trfin keib

671-ci ild Ziyad ibn bih Sistana gndrdiyi mmuruna Zrdtiliyin blgdki dini liderini ldrmsini v mbdlrini yandrmasn mr edir. Ziyadn srncam zrtilrl yana, yerli mslmanlar trfindn d gcl etirazla qarlanr v vziyyt bard paytaxt Dmq ikayt olunur. Bu hadis xilaft tarixind bzi idarilrin frdi qaydada gstrdiyini dini dzmszlyn mslmanlar trfindn qbul edilmz olduunu, hminin mslman halinin qeyri-mslman qonularnn din azadl hququnu ktlvi kild mdafi v himay etm .hssasln da gstrir

Mslmanlar fth etdiklri razilrd yaayan insanlar n ldrdlr, n d kly evirirdir. Bellikl, insanlarn z dinind qalmaqla yana, slamn tblii il tan olmalar, glckd onlarn hqiqti z iradlri il semsin .imkan yaradacaqd

.Qeyd edk ki, "Grcstanda islam tarixi" kitab saytmzda hiss-hiss verilck

Hac Rasm Mmmdov / Grcstanda slam Tarixi